

Guovdageaineatnu eller Kautokeinoelva eit par mil ovafor kommunesenteret. På turen da vi tok dette bildet fann vi fleire spesielle planter og sopp som ikkje var registrerte for kommunen før.

Velkommen til Finnmarks-vidda!

Svein Lund

Vevmeister for Guovdageaidnu meahccguovddáš,
<http://meahcci.info>
 sveilund@online.no

Finnmarksvidda. Reinen sitt rike på vinteren, myggen sitt på sommaren. Vide vidder med glissen bjørkeskog og myrer med moltebær. Kjent for eit rikt fugleliv og godt med fisk i vatna.

Mangfaldet av planter, sopp og lav er større enn dei fleste er klar over, men kartlegginga av dette møter på større utfordringar enn dei fleste andre stadar i Noreg.

I denne artikkelen vil eg fortelje litt om nokre av desse utfordringane, i von om at nokon av lesarane vil kjenne seg kalla til å bidra. Mykje av det eg skriv gjeld heile Finnmarksvidda, men eg vil ta mesteparten av eksempla frå heimkommunen min Guovdageaidnu, også kalla Kautokeino. Når eg skriv om samisk språk, dreier det seg her om nordsamisk der ikkje anna er sagt.

Ein fotokavalkade frå Guovdageaidnu

(Alle foto er tekne av Svein Lund)

A Moselyng/sámi ruvdorášši *Harrimanella hypnoides* veks helst i høgare område, på Finnmarksvidda gjerne over 500 m, som her ved Biedjovággi.

B Åkerbær/vadut *Rubus arcticus* kan ein i Guovdageaidnu nokre stadar finne i store mengder når han blømer, men det blir ganske lite bær av denne planta.

Artsdatabanken i Sápmi

Den beste kjelda vi har til kunnskap om kva artar som finst kor, er på Finnmarksvidda som i resten av landet Artsdatabanken si teneste Artskart. Spørsmålet mitt er da kor godt denne fungerer i eit område med enormt areal og lita befolkning, og der både det dominante dagligspråket og etter kvart skolespråket er eit heilt anna enn i resten av Noreg.

På Finnmarksvidda er så godt som alle stadtannamn av samisk opphav, forsøka frå styresmaktene i fornorskingstida på å skifte ut desse namna med norske slo aldri gjennom. Berre nokre ganske få stadtannamn har eit norsk parallelldannamn i dag. Skal du oppgi namnet på staden der du har funne ei plante eller sett ein fugl, må du bruke dei samiske stadtannamna, anten du forstår dei eller ikkje. Og ein stor del av desse namna inneholder ein eller fleire bokstavar som ikkje finst i det norske alfabetet.

Sjølv hadde eg såvidt vore inne på Artsdatabanken da eg i 2013 fikk delta i eit kort kurs i bruken av denne og innmelding på Artsobservasjoner. Like

etter gikk eg og kona mi ein tur, der vi fann fleire ganske sjeldne planter som huldreblom *Epipogium aphyllum* og dvergmaigull *Chrysosplenium tetrandrum*, og desse ville vi melde inn. Det gjekk greitt til vi kom til stadnamnet, Ávži. Det godtok ikkje Artsobservasjoner, der det da ikkje var mogleg å bruke samiske bokstavar. Men Ávži heitetter no staden, og han har ikkje noko norsk parallelldannamn. Det var heller ikkje aktuelt for meg å lage noko «halelaus utgåve» og skrive Avzi, ikkje meir enn eg ville godtatt å skrive Værøy som Varoy. Min første kontakt med Artsdatabanken blei dermed ein klage over at dei ikkje ville godta samiske bokstavar, saman med ei melding om at når de har løyst dette, så får de ein ny innmeldar på Finnmarksvidda. Dei skal ha all ære av at dei tok klagan på alvor, og at det ikkje gikk så veldig lenge før problemet var løyst.

Samiske artsnamn

Samisk språk er svært rikt på ord for naturen, og ein stor del av plante- og dyreartane i samiske

C Dvergmaigull/lottečalbmi *Chrysosplenium tetrandrum* har eit samisk namn, i motsetning til dei andre maigullartane i Noreg, som knapt veks i Finnmark. Denne arten finst i Noreg berre i Troms, Finnmark og på Svalbard. I Guovdageaidnu er det gjort tolv funn, men truleg er utbreiinga langt større.

D Botanisering frå båt: Stor vassoleie/ráiski *Ranunculus schmalhausenii* veks i Guovdageaineatnu ovafor kommunesenteret og i nokre fjellvatn. Denne planta trivst berre i heilt rent vatn, med vel 30 funn i Guovdageaidnu.

E Snøsøte/alitnárti *Gentiana nivalis*. Denne fine blomen kan ein vere heldig å finne i Guovdageaidnu, både ute på vidda, og faktisk ganske sentralt i bygda, men vi har berre om lag 25 registrerte funn.

område har samiske namn. For at det skal vere mogleg å bruke og finne desse også i den viktigaste kunnskapskjelda, la Artsdatabanken for nokre år sidan også ut samiske namn ved sida av dei norske og latinske. Det var Guovdageainnu meahcceuovddáš (alias Natursenteret i Kautokeino) som sto for innsamling og systematisering. Om du vil vite meir om dette arbeidet, kan du lese det på <http://meahcci.info/artsdata-n.htm>. Der er no om lag 2000 artar med nordsamiske namn, men sidan det berre i Guovdageaidnu er registrert 3293 artar, er det eit godt stykke igjen. Dessverre er det ingen som har tatt ansvar for oppdatering og utviding av namnelista for nordsamisk, og det har trass i gode intensjonar ikkje kome i gang tilsvarande arbeid for lulesamisk og sørsamisk.

Nytt og gammalt i Artsdatabanken

For den som i dag melder inn artsobservasjonar er det altså mogleg å gjøre det med korrekte stadnamn. Men korleis ser det ut for det som ligg der frå før? Artsdatabanken bygger i stor grad på gamle herbarium og andre registreringar frå vitkapelege institusjonar gjennom meir enn 150 år. Det gjør at mykje er meldt inn med eldre utgåver av både norske og samiske stadnamn. I dei eldste

registreringane kan mange norske stadnamn vere prega av dansk rettskriving. Likevel vil eg våge påstanden at dette problemet er langt større for samiske stadnamn. Ei sak er at samisk rettskriving har blitt totalt endra i alle fall tre gongar. I den grad samiske stadnamn skulle vere rett skrivne etter karta i den tida, vil dei ikkje stemme med karta i dag. Ei anna sak er at av dei som har gjort registreringar, er det knapt nokon som har hatt vidare kjennskap til samisk språk, og det har ført til mange misforståingar og feil avskrifter. Seinare har notata blitt skrivne over på skrivemaskin/datamaskin av folk som heller ikkje kunne samisk, og ofte ikkje hadde tilgang på fontar for dei spesielle samiske bokstavane. Når stadnamna har vore unøyaktige og det ikkje har vore oppgitt koordinatar, har svært mange finnestadar blitt plassert feil på kartet og/eller fått enormt vid koordinatpresisjon, ofte ei mil eller meir, nokre gongar opp til 7 mils radius.

Ikkje nok med det. I mange tilfelle har norskspråklege innmeldarar laga seg sine eigne stadnamn på norsk eller eit blandingsspråk der eine leddet er samisk og andre leddet norsk, eller dei har brukt norske namn frå den tida da fornorskarane laga kunstige namn som knapt har vore i praktisk bruk. No hører eg innvendinga at ein skal ta vare på

F Fjellmarinøkkel/suoidnečoavdda *Botrychum boreale*. Denne planta skal ein sjå nöye i graset for å få med seg, og ho er nok langt meir utbreidd enn dei 18 funna i Guovdageaidnu kan tyde på. I tillegg er her omtrent like mange funn av vanleg marinøkkel, som er lett å forveksle med.

G Rosenrot/gálberássi *Rhodiola rosea* er ei kjent medisinplante som ifølge Artsdatabanken er utbreidd over heile landet med unnatak av lågare delar av Austlandet og austre del av Finnmarksvidda. I Guovdageaidnu finn vi planta nord og vest i kommunen, med eit 20-tal registrerte funn.

namneformene som er brukt i herbarium og andre gamle kjelder, og det kan eg forstå. Men det bør ikkje vere til hinder for at ein kan ta med dagens namneform med korrekt skrivemåte, i parentes eller som fotnote, slik at det blir mogleg å kople registrert finnestad til dagens kart.

Gulsildre som eksempel

Som eksempel har eg vald ut ei plante som veks ganske mange stadar på vidda, gulsildre/fiskesnárti *Saxifraga aizoides*. Denne har 40 registrerte funn i Guovdageaidnu. Av desse har to oppgitt berre «Kautokeino», sjølv om prikkane er langt frå kommunesenteret. For fleire funnstadar er det laga namn som kombinerer samisk og norsk, som «Cuolbmedalen». Berre 10 av dei 38 funna som har oppgitt stadnamn, er heilt rett skrivne etter rettskrivinga i dag. 28 av funna har altså meir eller mindre feil eller avvik i skrivemåten. Ein kan da ikkje oppgi det stadnamnet som står på Artskart og søke etter dette f.eks. i Norgeskart eller Google Maps. Dei fleste av desse feilskrivne namna har ikkje brukta samiske bokstavar, nokre har gamal ortografi, andre har stokka boksta-

vane eller har laga ord som er umogleg å tolke. Nokre funn har ganske presist oppgitt finnestad under stadnamn, men likevel svært vid koordinatpresisjon, opp til 11 km. Fleire funn har ikkje samsvar mellom stadnamn og plasseringa på kartet. Mykje av dette er nok aktuelt over heile landet, men problema blir særleg store når innsamlarar og innmeldarar verken er kjent i lokal geografi eller lokalt språk.

Da eg såg på dette i fjor, var det tre av funna av gulsildre som skilte seg ut med merkelege stadnamn, som «Hilleshamnelva Ø for Tverrlia» og «Klemnes N». Slike namn har aldri vore i Guovdageaidnu, og når eg sökte på desse namna på Norgeskart, fann eg dei i Gratangen i Sør-Troms, akkurat like langt nord, men seks gradar lengre vest. Noko liknande har skjedd med ei rekke andre artar i same geografiske område. Eg fann fram til innmeldarane, og da eg ringde dei, sørga dei for å få retta det opp, så funna hamna på rett stad. Årsaka var nok ein tastefeil i koordinatane, men spørsmålet er korleis slikt kan skje og korleis det kan bli ståande i årevis utan å bli retta opp. Ein kontroll ved folk med eit minimum av kjennskap til Guovdageaidnu ville avslørt dette med ein gong. Liknande feil kan

H Gulsildre/fiskesnárti *Saxifraga aizoides*, som her er fotografert like ved nedlagde Biedjováaggi gruver, er planta som

eg har valt som eksempel på kvaliteten i Artsdatabanken sine registreringar for Guovdageaidnu.

I Myrsildre/jeaggenárti *Saxifraga hirculus* er vanleg på Svalbard, men på det norske fastlandet berre kjend frå Troms og Finnmark, der ho er raudlista som EN – Sterkt trua. Av til saman 75 finnestadar her er vel halvparten i Guovdageaidnu kommune. Eg har lagt ut fire av desse.

jo skje kor som helst, og det viser at når ein melder inn funn bør ein gjøre det på kartet, ikkje berre med koordinatar.

Konklusjon: Av 40 funnstadar var det før denne rettinga 30 der det ikkje var oppgitt stadnamn i samsvar med korrekt skrivemåte i dag. Det må vere lov å meine at det er litt i mestre laget.

Dårlegast kartlegging

Dei to største kommunane i landet, Guovdageaidnu og Kárášjohka, er også blant dei som har dårlegast funndekking. Per 12.07.2022 er det for heile Noreg 46 880 959 funn på 385 000 km² = 121,7 per km² (tal frå Artkart). Guovdageaidnu har omlag 53 448 på 9 707 km² = 5,5 per km², mens Kárášjohka har 25 657 på 5 453 km² = 4,7 per km². Dei to hovudkommunane på Finnmarksvidda har altså under 5 % av dekkingsgraden på landsplan. Det bør det gjerast noko med.

Kven registrerer?

Vel 90 % av dei 53 448 registreringane bygger på samlingar ved til saman 24 vitskapelege institusjonar og innmeldingar frå fagfolk knytt til desse.

Innmeldingar gjennom Artsobservasjoner utgjer no rundt 5000. Dei som melder inn er mange slags folk, mange er utdanna i biologi og meir eller mindre profesjonelle på sine felt, mange er ivrige amatørar. Av dei er det mange som nøyer seg med sine spesielle interessefelt, som f.eks. fugl. Mange reiser rundt for å observere og registrere, andre melder berre inn frå eige nærområde.

Om ein ser på Guovdageaidnu, er det slåande at det er svært få av observatørane som er busette i kommunen. At mange observatørar er tilreisande er nok ikkje uvanleg, men her er det tilfelle i særleg stor grad. Det aller meste av observasjonane som er gjort av kommunen sine eigne innbyggjarar gjort av to personar, og vi er begge innflyttarar. Eg har stort sett registrert planter og har 224 innmeldingar, og kollegaen, som har konsentrert seg om fugl, har 102. Eit tital andre lokalt busette har rundt 80 innmeldingar til saman. Samla innmeldingar frå folk busett i Guovdageaidnu kommune er altså godt under ein prosent av registreringane i kommunen.

Samisktalande fagfolk?

Samiske grunnskolar, vidaregåande skolar og høg-

J Augnetrøst/čalmmon *Euphrasia* sp. I Guovdageaidnu har vi fleire artar i augnetrøstslekta, men ingen som klarer å bestemme artane.

K Vai i all verden er dette for plante? Så var det ikkje ei plante vi fikk opp av elva ei mil ovanfor Guovdageaidnu sentrum, det var faktisk eit dyr: Vanleg ferskvannssvamp *Spongilla lacustris*, som aldri var registrert på Finnmarksvidda før. Det seier det mest om at vi kartleggarar har mykje ugjort her.

skole har i stor grad samisktalande naturfaglærarar, men elles er det nokså langt mellom fagbiologar med samiskspråklig kompetanse. Eg har enno til gode å finne ein samisktalande botanikar med utdanning på mastergradsnivå, mens zoologane kan ein telle på ei hand. Det er stort behov både for at samisktalande tar utdanning i forskjellige biologiemne og for at biologar lærer seg samisk. Den samiske høgskolen i Guovdageaidnu har så langt ikkje klart å prioritere dette, og den einaste utdanninga i biologi her er delar av halvårseining i naturfag som valfag i lærarutdanninga. Det blir det lite fagmiljø av.

Skal vi avsløre?

Ein gong var eg på besøk hos ein kjenning som er reindriftsame. Han kjente ikkje til Artsdatabanken, og eg skulle vise han korleis denne kunne brukast til å finne kva artar som var registrerte kor. Vi tok da som eit eksempel sik, den fisken som er viktigast i den lokale matforsyninga. La meg sjå, sa han og leita på kartet. – Der, sa han. Flott! Dei har ikkje funne sikvatnet vårt.

Denne historia fortel at det ikkje er opplagt at

alle vil juble for at det biologiske mangfaldet blir registrert og gjort tilgjengeleg for alle. Artsdatabanken fortel da heller ikkje nøyaktig om f.eks. hekkestadane til sjeldne rovfuglar, for at denne informasjonen ikkje skal bidra til faunakriminalitet.

Historisk var Finnmarksvidda eit område der lokale samar, både flytsamar og fastbuande, stort sett fekk hauste naturressursane i fred. Så kom vegane, bilane og velstanden til Kyst-Finnmark, og kystfolket pakka i bilen og dro innover vidda i moltebærsesongen. Så kom flyplassane, og sørtingane kom med hagla for å skyte rype. Så kom vegen til Finland og finlendarane rykka inn med fiskestengene. Fra Sør-Noreg og Sverige kom forfattarar av bøker om sportsfiske og friluftsliv. Ofte var lokalbefolkinga litt i overkant gjestfrie og røpte nokre av dei beste røyevatna, men angra seg når dei fann dei publiserte i bøker og tidsskrift, med ein invasjon av sportsfiskarar som resultat. Neste gong dei fekk spørsmål om kor dei hadde fisken og bæra frå, svarte dei kanskje Čiebusjávri og Čiebusjeaggi. Om turistane leita på kartet, fann det ikkje desse namna, og dei forsto heller ikkje at svara tydde Hemmelegvatn og Hemmelegmyra.

L Svart begermorkel *Helvella corium* var berre registrert ein gong før i Guovdageaidnu kommune, da eg fann denne berre 50 meter frå heimen min. Ein treng ikkje alltid dra langt for å gjere store funn! Denne er ein av dei mange soppane som enno ikkje har fått noko samisk namn. **M** Dette lurte eg lenge på kva var, men med hjelp av Artsdatabanken blei konklusjonen at det truleg er bjørkebevre *Exidia repanda*. **N** Palmemose *Climacium dendroides* har ikkje fått noko offisielt samisk namn, sjølv om eg trur han ikkje er så sjeldan i samiske område. Han var registrert med to funn i Guovdageaidnu, no har eg lagt til seks til.

Kva kan vi gjere vidare?

Her er ei rekke utfordringar, og eg har ikkje svar på alt. Natursenteret i Guovdageaidnu vil gjerne bidra, men vi treng både fagleg og økonomisk støtte og samarbeid. Her er eit første forslag til nokre tiltak:

- Informasjonskampanje om Artsdatabanken i samiske lokalsamfunn. Diskusjon om korleis registreringa kan vere til nytte for å sikre naturområde for framtida og ikkje fører til fare for enno meir uttapping av naturressursar.
- Prosjekt for vidareføring av samiske artsnamn og namn på resten av taksonomien: slekt, familie, orden osv. Dette krev samarbeid mellom språkmiljø og fagmiljø.
- Ein eigen gjennomgang av dei gamle innmeldingane for Guovdageaidnu (og gjerne andre samiskspråklege område) for å rette opp stadnamn i den grad det er mogleg. Om ein vil beholde original tekst, kan korrekte namneformer skrivast inn i parentes.
- Kurs om Artsdatabanken og Artsobservasjonar i samiske kommunar, særleg med sikte på skoleverket.

- Fagmiljø som botaniske og zoologiske foreningar, Sabima osv. kan oppmøde til og organisere kartleggingar, gjerne i samråd med natursenteret. Kartleggarar som ikkje har kunnskap om samisk språk, må få eit lynkurs i stadnamnlære og skrivemåte.
- Oppmoding til samisktalande om å velje utdanning innanfor biologi. Gjerne spesielle stipend til utdanninger som er mangelvare, som f.eks. botanikk.
- Oppmoding og evt. stipend til fagfolk i biologi for å lære samisk språk.

Så vonar eg nokon vil følgje dette opp og komme med forslag om korleis dette kan organiseraast og finansieraast, og om det er fleire tiltak vi kan gjøre for at artsregistreringa i samiske område skal komme opp på nivå med det norskspråklege Noreg, både i kvalitet og kvantitet.

Du som les dette treng ikkje vente på den store planen. Du er velkommen til Guovdageaidnu. Ta gjerne kontakt eller set i gang med registrering på eiga hand. Men sjekk at du skriv stadnamna rett!

0 Utstilling av soppbilde frå Guovdageaidnu i natursenterutstillinga på Kulturhuset.